

ФОЛЬКЛОРИСТИКА И ЭТНОГРАФИЯ

УДК 398.332.42(476.2-37Гомель)

М. С. Васіна

Навук. кір. – В. С. Новак, д-р філал. навук, прафесар

ВАРАЖБА НА КАЛЯДЫ: РЭГІЯНАЛЬНА-ЛАКАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ФАЛЬКЛОРУ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ)

У артыкуле, прысвечаным рэгіянальна-лакальным асаблівасцям каляднай варажбы, выкарыстоўваецца фальклорна-этнаграфічны матэрыял, сабраны студэнтамі і выкладчыкамі ГДУ імя Францыска Скарыны падчас палявых экспедыцый і апублікаваны на старонках зборніка «Варажба на Гомельшчыне». Аўтар засяроджвае ўвагу на асобных узорах калядна-навагодняй варажбы шлюбнай скіраванасці і раскрывае іх сутнасць.

Варажбу называюць унікальным відам мастацтва. Гэта своеасаблівая практыка прадказання будучыні або атрымання інфармацыі аб схаваных момантах жыцця. На думку Л. М. Вінаградавай, «у аснове шматлікіх спосабаў варажбы ляжаць універсальныя вераванні ў тое, што пры выкананні пэўных умоў (выбар часу і месца, пэўныя паводзіны таго, хто варожыць, выкарыстанне пэўных «варажбінных» прадметаў і інш.) чалавек можа з дапамогай звышнатуральных сіл атрымаць знакі, у якіх зашыфраваны яго будучы лёс, і ён павінен правільна растлумачыць іх» [1, с. 484].

Варажба грунтуецца на ідэі, якая выяўляецца ў сувязі паміж пэўнымі прадметнымі атрыбутамі і сімваламі, у выніку чаго можна прагназаваць інфармацыю аб тых ці іншых падзеях ці аб тым, што адбываецца ў сапраўдны момант, але ўтоена ад нас. Варажба выкарыстоўвалася нашымі продкамі для атрымання адказаў на шматлікія хвалюючыя іх пытанні, звязаныя з асабістым лёсам або гаспадарчай дзейнасцю. У светапоглядзе сучасных людзей варажба страціла магічную сілу ўздзеяння і ўспрымаецца як забава.

Засяродзім увагу на фальклорна-этнаграфічных матэрыялах, звязаных з варажбой на Каляды і запісаных на тэрыторыі Гомельскай вобласці. Варта адзначыць, што многія даследчыкі выводзяць

паходжанне слова «*Каляда*» з лацінскай мовы: *calendae* ‘першыя дні месяца’. У параўнанні з іншымі відамі варажбы менавіта навагоднія варожбы пра замужжа былі найбольш распаўсюджанымі. «Традыцыйная сувязь варожбаў з навагоднім перыядам указвае на тое, што гэты перыяд успрымаўся як вельмі важны і адказны этап у жыцці, які вызначаў лёс людзей» [2, с. 79-80].

У навагодніх варожбах, як правіла, удзельнічалі дзяўчаты, якія найчасцей варажылі на суджанага, сямейны лёс. Звернемся непасрэдна да ўспамінаў інфармантаў, спачатку, напрыклад, жыхароў Мазырскага раёна. У аснову многіх варожбаў пакладзены дзеянні з такімі прадметнымі атрыбутамі, як дровы, штыкеціны: «*Патом трэба выйсці на вуліцу і браць дровы бярэмак, і несці ў хату, кінуць каля печы і паліць па два паленкі. Еслі сайдуцца ўсе па два, значыць, быць табе ў пары, і ў етым гаду выйдзеіш замуж*» (г. Мазыр) [3, с. 125]; «*Пойдзем драва набіром. Не па палену, а колькі схваціш. Прынясем ужо ў хату і паічытаем: еслі пара, то ў етым гаду замуж пойдзеіш*» (в. Малыя Зімовішчы Мазырскага раёна) [3, с. 135]; «*Бралі абярэмак дроў і шчыталі іх. Калі парнае чысло, то ў гэтым годзе будзеіш у пары. А калі непарнае чысло, то ў гэтым годзе будзеіш адна*» (в. Жгуна-Буда Добрушкага раёна) [3, с. 58].

Вызначальнай рысай такога віду варожбаў з’яўляецца апазіцыя «цотная» і «няцотная» колькасць. Прыводзем праклады варожбаў, зязаных з выкарыстаннем штыкецін, дзе цотная іх колькасць сімвалізуе ў будучым наяўнасць шлюбнай пары: «*Забор абнімалі, пары шчыталі*» (в. Навінкі Мазырскага раёна) [3, с. 133]; «*Трэба ахваціць плот. Калі ахваціш парную колькасць жордак – то будзеіш у пары, а калі не – не, то не ў пары*» (г. Мазыр) [3, с. 126]; «*Выходзілі ва двор, абхватвалі забор, шчыталі дашчэчкі, калі чотнае – у пары будзеіш, а не – у гэты год адзін будзеіш*» (в. Аздзеліна Гомельскага раёна) [3, с. 42]; «*Выходзілі на вуліцу, браліся за колікі агароджы. Калі парнае чысло, тот будзеіш у гэтым годзе ў пары. Калі няпарнае чысло, то без пары*» (в. Перарост Добрушкага раёна) [3, с. 56].

Некаторыя віды варожбаў, абавязковай умовай якіх з’яўляўся сон, праводзіліся з выкарыстаннем вады, абрадавай стравы – куцці: «*Я шчэ пад краваць ставілі стакан з вадой, клалі саломінку, гаварылі: «Сужаны-ражаны, перавядзі мяне цераз мост». Хто прысніцца – за таго і выйдзеіш*» (в. Аздзеліна Гомельскага раёна) [3, с. 42]; «*Маладыя дзевачкі кралі куццю, заварочвалі ў вузялок і лажылі пад падушачку, гадалі: хто прыйдзе ва сне куццю есці, той і жаніхом*

будзе» (в. Аздзеліна Гомельскага раёна) [3, с. 42]; *«Дзеўке нада было ўзяць куцці ў платочак, каб ніхто не бачыў. Калі лажыцца спаць, кладзе платочак з куццёй пад падушку і гаворыць: «З кем век века-ваць, прыйдзі са мной куццю даедаць»* (в. Новыя Дзятлавічы Гомельскага раёна [3, с. 46]; *«Ложкі з кашаю лажылі пад падушку, куццю эту самую набіралі і казалі: «Мой суджаны і раджаны, прыхадзі ка мне куццю есці»* (в. Козенкі Мазырскага раёна) [3, с. 127].

У варожбах, зязаных са сном, прадказанне будучыні адбывалася з выкарыстаннем іншых прадметных атрыбутаў, напрыклад, важная роля адводзілася асобным элементам адзення: *«Перад сном сняць з правай нагі насок, палажыць каля краваці і сказаць: “Хто мая судзьба, прыйдзі мяне абуй”»* (в. Фашчаўка Гомельскага раёна) [3, с. 51]. Нешматлікімі былі варожбы, у якіх, каб даведацца пра суджанага, імкнуліся падкласці патэльнію пад падушку маці дзяўчыны: *«Дзяўчаты бралі скавараду і падложвалі маці пад падушку штоб прысніўся цёшчы сон, якому зяцю яна будзе яечню жарыць»* (в. Лагуны Добрушкага раёна) [3, с. 60].

Грэбень як магічны прадмет невыпадкава выкарыстоўвалі ў варожбах. «Часальны грэбень выступае як сакральная прылада, з дапамогай якой з хаатычнага, неапрацаванага лёну ствараўся арганізаваны пачатак – валакно. Гэтак жа прычэсванне чалавекам сваіх валасоў сімвалізавала пераход да культуры, соцыуму. Адсюль набыццё грэбенем якасцяў прадмета-медыятара паміж прыродным і культурным і выкарыстанне яго ў варожбах і магічных рытуалах кантакту з нечысцю» [4, с. 133]. Сімвалічныя дзеянні з грэбенем (расчэсванне валасоў, падкладванне яго пад падушку) былі вызначальнымі ў прагназаванні шлюбных адносін: *«7 студзеня, уноч, маладая дзеўка клала пад (пярыну) падушку грэбяшок, перад гэтым яна прычэсвала валасы і казала: «Сужаны-ражаны, прыйдзі да мяне, прычашы (3 разы). Ёй сніўся хлопец»* (в. Краснае Гомельскага раёна) [3, с. 44].

Да ліку рэдкіх узораў варажбы варта аднесці адно з яе апісанняў, аснову якога складалі маніпуляцыі з замком, які пэўным чынам накладвалі на валасы дзяўчыны: *«Калі дзяўчына лажылася спаць, то маці да яе валос прыстройвала замок, а ноччу да маці павінен быў прыйсці будучы зяць і напрасіць ключ ад замка»* (г. Гомель) [3, с. 45].

Надзвычай цікавай з’яўляецца варажба, у якой цэнтральнае месца займаюць жывыя істоты, напрыклад, таракан: *«На святках, ложась спаць, завязываюць таракана в рукав и говорят: «Таракан, таракан, покажи тот терем, где буду жить». Приснится дом, в который суждено выйти замуж»* (в. Зябраўка Гомельскага раёна) [3, с. 55].

Ва ўсіх раёнах Гомельскай вобласці зафіксаваны розныя варажбы, звязанай з абуткам: *«Вобуў перакідвалі цераз галаву: куды нос – туды і замуж пойдзеи»* (п. Мічурынскі Гомельскага раёна) [3, с.42]; *«Кідалі через галаву валенак за вароты, а потым беглі і глядзелі, куды павернуты яго насок, туды і замуж дзеўка пойдзе. Помню, мой валенак заляцеў высока на грушу і павіс там. Ніхто не знаў, што гэта значыць. А потым я выйшла замуж за хлопца, які жыў на гарэ»* (г. Мазыр) [3, с. 127]; *«7 студзеня, ноччу, маладыя дзеўкі кідалі цераз вароты свае башмакі. У якую старану глядзеў нос башмака у той старане жыве яе хлопец»* (в. Краснае Гомельскага раёна) [3, с. 44].

Асобную групу складаюць варажбы, у якіх галоўным сродкам з’яўляецца слова: *«Лажыліся спаць і казалі: «Лажуся спаць, са мной Хрыстова печась. Будзеи жыць-дажываць, прыдзі ка мне гэту ноч начаваць».* А потым нельга было гаварыць. Хто прысніцца гэтай ноччу, той суджаны твой» (в. Маркавічы Гомельскага раёна) [3, с. 45]; *«Ложась спаць на святках, гаворят: «Господи Христе, кум святителя в избе: один видит, другой скажет, третий судьбу подскажет».* Приснится суженый. Если во сне увидишь что-то черное, значит, это к беде, белое – к добру» (в. Зябраўка Гомельскага раёна) [3, с. 55].

Такім чынам, як сведчыць приведзены ў артыкуле фактычны матэрыял, варажба займае важнае месца ў культурнай спадчыне беларусаў, у прыватнасці жыхароў Гомельшчыны. Гэты цікавы від мастацтва адлюстроўвае паэтычны светапогляд нашых продкаў, сведчыць пра багацце іх унутранага свету, раскрывае арганічную повязь рэальнага і фантастычнага ва ўспрыманні і асэнсаванні навакольнага свету.

Спіс літаратуры

- 1 Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. Т. 1. – М.: Международные отношения, 1995. – 584 с.
- 2 Каляндарна-абрадавая паэзія / А. С. Ліс, А. І. Гурскі, В. М. Шарая, У. М. Сівіцкі; навук. рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 515 с.
- 3 Варажба на Гомельшчыне / уклад. В. С. Новак, А. А. Кастрыца – Мінск: «Права і эканоміка», 2010. – 186 с.
- 4 Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.